

Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához III. Európai uniós terminológia

Fischer Márta

E-mail: marta.fischer@inyk.bme.hu

Kivonat: A tanulmány az *Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához* című cikksorozat újabb állomásaként az európai uniós terminológia oktatásához és fordításához kíván elméleti ismereteket és módszertani ötleteket adni. A tanulmány első részében bemutatom az európai uniós kontextusnak a fordító számára releváns elemeit, majd ismertetem az ebből adódó fordítási buktatókat: a terminologizáció, a poliszémia (köznyelvi szavak és terminusok uniós terminussá válása) és a szinonímia jelenségét, a francia nyelv máig érezhető hatását és az uniós terminológia helyesírási buktatóit. A tanulmány második része angol, német és francia nyelvű példákkal nyújt módszertani ötleteket az uniós háttérismeretek közvetítéséhez és rendszerezéséhez, különös tekintettel az uniós intézményekre és dokumentumtípusokra, valamint az uniós terminológia kereséséhez elengedhetetlen adatbázisokra. A tanulmány a hazai felhasználók szempontjából vizsgálódik, fókuszában az uniós terminusok felismerése és megfeleltetése áll, így csak annyiban tér ki a terminusalkotás folyamatára, amennyiben az releváns a hazai fordítók számára.

Kulcsszavak: európai uniós terminológia, terminológiaelmélet, fordítás, uniós ismeretek, módszertan

Bevezető

Az *Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához* című cikksorozat első részében azokat a terminológiai alapkérdéseket vettem számba – különös tekintettel a terminus fogalmára – amelyekkel a fordítók bármely szöveg, bármilyen nyelvű fordítása során találkozhatnak (Fischer 2012). A cikksorozat második részében általános módszertani ötleteket, tippeket mutattam be, amelyek megkönnyíthetik a terminológia oktatását, a szövegek terminológiai feldolgozását, növelik a motivációt, és fejlesztik a hallgatók ön- és társas értékelését (Fischer 2015). A cikksorozat harmadik részében egy konkrét szakterületre helyezem a hangsúlyt, és az európai uniós terminológia oktatásának tartalmi és módszertani kérdéseivel foglalkozom.

Előljáróban fontos hangsúlyozni, hogy nem célokom az európai uniós terminológia teljes körű bemutatása, hiszen e tanulmány keretei erre nem adnak lehetőséget. A tanulmány az oktatásban és a fordítói gyakorlatban is jól hasz-

nosítható elméleti ismereteket, módszertani ötleteket kíván adni. Ezért nem az uniós intézményekben dolgozó fordítók és terminológusok, hanem a hazai felhasználók szemszögéből releváns kulcsfogalmakat, a terminológiai és fordítási szempontból problematikusabb, kevésbé ismert területeket tekintem át. Így nem térek ki részletesen az uniós intézményekben folyó fordítási-terminológiai munkára, az uniós terminusalkotás sajátosságaira. Azokkal az uniós terminusokkal foglalkozom, amelyekkel a hazai fordító már „készen” találkozik a szövegben. Tapasztalatom szerint a fordítók és hallgatók még ma sem rendelkeznek átfogó európai uniós ismeretekkel, ezért számba veszem azokat a kulcsfogalmakat is, amelyek segíthetnek e terminusok felismerésében és helyes fordításában. A módszertani ötletek bármely nyelvre alkalmazhatóak, ahol indokolt, ott a példákat angol, német és francia nyelven is megjelenítem. A bemutatás során nagyban támaszkodom a témában korábban írt kutatásaimra és tananyagaimra (Fischer 2009, 2016, 2017, Trebits és Fischer 2009, 2010).

1. Az európai uniós kontextus

Az Európai Unió nem hasonlítható klasszikus nemzetközi szervezetekhez, és nem tekinthető önálló államnak sem. Sajátos képződmény, ahol a tagállamok lemondtak szuverenitásuk egy részéről, így a szervezet ötvözi a kormányközi és a nemzetek feletti (szupranacionális) jelleget. Német nyelvterületen önálló terminust is alkottak e formáció sajátosságainak leírására, hiszen a *Staatenverbund* éppen a lazább *Staatenbund* és a szoros *Bundesstaat* közötti állapotot jelöli (Fischer 2010a: 130). A nemzetek feletti és a kormányközi jelleg ötvöződése tükröződik az EU működésében, intézményrendszerében és többnyelvű nyelvhasználatában is.

Közismert tény, hogy az Európai Uniónak a nemzetközi szervezetek között páratlanul sok, 24 hivatalos nyelve van. Tény az is, hogy az európai integráció egyre szorosabbra fonódó gazdasági és politikai együttműködést, új területek közös politikák alá vonását hozta magával, ami újabb és újabb fogalmak megjelenését eredményezi. A nyelvnek követnie kell e változásokat, hiszen az új fogalmakról valamennyi hivatalos nyelven, így magyar nyelven is tudnunk kell kommunikálni. Mivel az Unióban nincs olyan közös nyelv, amely kizárólag e fogalmakat írná le, így ezt a funkciót a tagállami hivatalos nyelveknek kell betölteniük.

Kutatások igazolják, hogy e kettős funkciónak köszönhetően a hivatalos nyelveknek kialakult egy „uniós rétege”. Így az európai integráció egy sajátos uniós nyelv – pontosabban uniós nyelvek, azaz EU-magyar, EU-angol, EU-német – kialakítását is eredményezi. E sajátosságok nagy része a folyamatosan születő új, uniós terminusokban érhető tetten, ami e tanulmánynak is témája. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a hivatalos nyelvek eme „uniós rétege” nem merül ki az uniós terminológiában. A szövegek mondatfűzése, szerkezete, egyéb lexikai elemei is olyan sajátosságokat mutatnak fel, amelyek csak az uniós szövegekre jellemzőek (vö. Klaudy 2004, Trebits 2008, Jablonkai 2009). Így például olyan kötőszavak, mint a *with a view to, to this end, as*

regards, so as to, in particular jóval gyakrabban jelennek meg az angol nyelvű uniós szövegekben, mint a brit nemzeti korpuszban. Természetesen ez a tény nem csak a fordítók, hanem a nyelvtanulók, a később uniós közegben dolgozni kívánó munkavállalók számára is nagy jelentőségű, hiszen számos olyan (nem csupán terminológiai) sajátossággal találkozhatunk, amelyek nem jelennek meg korábbi angol nyelvi tanulmányaikban – lévén, ezek csak az uniós szövegekre jellemzőek.

A hivatalos nyelvek közötti egyenrangúság elméletben azt feltételezi, hogy az új fogalmak megnevezése közel egy időben történik. Ez azonban a gyakorlatban megvalósíthatatlan lenne. Így a nyelvek többsége számára e tevékenység folyamatos fordítási kötelezettséget, egyfajta „célnyelvi státuszt” jelent (Fischer 2008: 386). Az uniós kommunikáció fő nyelve ma már az angol, így elsősorban e nyelvről kell megalkotni – fordítás révén – a magyar megfelelőket. Fontos hangsúlyozni, hogy a tagállam csatlakozásával e területen is új szakasz kezdődik. Míg a csatlakozás előtt több ezer oldalnyi dokumentum fordításáról a tagállamnak kell gondoskodnia, ezt követően a fordítási tevékenységet már az uniós intézmények koordinálják. Az uniós intézményekben folyó fordítási munkáról lásd Farkas (2007), Lesznyák (2007), Rádai-Kovács (2010) és Villányi (2015) munkáit.

A nyelvtervezés szempontjából mindez azt jelenti, hogy uniós kontextusban a státusztervezés (a nyelvek hivatalos státuszának meghatározása) a Tanács egyhangú szavazása révén tagállami hatáskör, a korpusztervezés mindkét lépése (a kidolgozás és a kodifikáció) azonban kikerül a tagállamok kezéből (Fischer 2008). A tagállamok elsősorban a fordítók révén kapcsolódhatnak be a nyelvtervezésbe, hiszen azok a hazai intézmények, amelyeknek ez általában feladata (akadémiák, nyelvi intézetek, szakmai közösségek), közvetlenül nem koordinálják e folyamatot. A kodifikáció eszköze az EU intézményközi terminológiai adatbázisa, a IATE (*Interactive Terminology for Europe*), amelyet ugyancsak az uniós intézmények fordítói és terminológusai töltenek fel új terminusokkal. Mindez kiemelten fontossá teszi a hazai szakértők, fordítók és a kinti fordítók, tolmácsok közötti együttműködést, és a hazai szakértői gárda szerepét e folyamatban.

E kihívások mellett a fordítási kötelezettség nyelvünk számára nem csupán folyamatos változást, hanem lehetőséget is jelent. Az uniós fordítási kötelezettség számos szakterületen teszi szükségessé a magyar megfelelők megalkotását, a különböző szesziesital-fajtáktól kezdve a tagállamok oktatási, társadalombiztosítási, közigazgatási rendszereinek terminusain át az atlanti halászat terminusaiig. Ez a tény felmérhetetlen lehetőséget jelent, amikor egyre többet hallani egyes szakterületek „elangolosodásáról”, egyes nyelvek tudományos közbeszédből való fokozatos kiszorulásáról, és ezzel a nyelv bizonyos funkcióinak elvesztéséről (*domain loss*) (Fischer 2018). Ezért joggal mondhatjuk azt, hogy uniós fordítóinknak/tolmácsainknak – és velük együttműködésben a szakembereknek – katalizátor szerepe van mind az uniós, mind a nem uniós szakterületek terminológiájának kialakításában. És azért van felelőssége az oktatási intézményeknek is abban, hogy a végzett hallgatók ismerjék e kontextust, az uniós terminológia sajátosságait.

2. Az európai uniós terminológia fordítási buktatói

2.1. Mit is tekintünk uniós terminológiának?

Az uniós nyelvhasználatnál összefüggésben olvashatunk *eurolektusról*, *euronyelvről*, *euroszlengről*, *eurozsargonról*, a terminológiával kapcsolatban pedig *EU-terminusról*, *euroterminusról*, *uniós terminusról*, sőt *EU-reáliákról* is (vö. Balázs 2003, Rádai-Kovács 2009, Várnai 2004, 2005, Villányi 2015, Klaudy és Gulyás 2015). A megnevezések mindegyike jól tükrözi azt a feltételezést, hogy a nyelvhasználatnak, illetve a szakterületek terminológiájának van egy „uniós rétege”. Az írásokat olvasva ugyanakkor hamar kiderül, hogy e megnevezések hol ugyanazon, hol más-más fogalmakat jelölnek.

Összességében egy tág és egy szűk megközelítéssel találkozhatunk (Fischer 2010a). Tág megközelítésben uniósnak tekintenek minden olyan terminust, amely az uniós szövegekben előfordul, azaz az uniós terminus kritériumát az európai uniós intézmények által kibocsátott szövegekben való előfordulás jelenti. Szűk megközelítésben pedig csak szorosan az EU működéséhez és intézményéhez kapcsolódó, azaz a jogi és intézményspecifikus terminusokat tartják uniós terminusnak. Erre jelentenek példát az uniós tisztségek (*rapporteur*, *draftsman*, *commissioner*), bizottságok és eljárások (*catch the eye procedure*), különböző munkacsoportok (*study group/working group/drafting group*, *contact committee*, *high level technical group*), dokumentumtípusok (*briefing note*, *non-paper*, *policy paper*), az uniós költségvetés egyes sorai (*budget line*, *budget heading*), amelyek magyar megfelelőinek megalkotása – keletkezésük idején – nagy fejtörést okozott az uniós fordítóknak, folyamatos muníciót adva a HUTERM fórum szakmai vitáihoz (Fischer 2010b).

A csatlakozó országok számára e kifejezések jó része általában újnak, idegennek számít, és fordítási kihívást jelent. Ezért Gulyás és Klaudy szerint ez esetben EU-reáliákról lehet beszélni, amelyek azonban fordításukat követően gyorsan terminologizálódnak, terminussá válnak. Az EU-reáliák közé sorolhatóak olyan kifejezések is, mint a *Justus Lipsius* (a Tanács székhelye) vagy a *Berlaymont* (az Európai Bizottság székhelye), amelyet csak az uniós kontextusban jártas beavatottak ismernek (lásd erről részletesen Klaudy és Gulyás 2015).

Rádai-Kovács Éva (2009: 86) hívja fel a figyelmet arra, hogy az uniós terminológia ez utóbbi jogi és intézményspecifikus terminusokon kívül más, az uniós szakterületekhez kötődő terminusokat is magában foglalhat. Ez utóbbira mutatnak példát az 1. táblázat terminusai. Olyan terminusokról van tehát szó, amelyek uniós kontextusban az EU egy adott szakterületéhez kötődő – a tagállamtól akár eltérő – fogalmat írnak le. A táblázatból jól látszik az is, milyen hatással van az angol nyelv a többi célnyelvi megfelelő alkotására, és ez hogyan eredményez közvetlen átvételt (*flexicurity*), illetve tükörfordítást (*inkluzív növekedés*) (Fischer és Lesznyák 2013). Láthatunk azonban példát ennek ellenkezőjére is a *második anyanyelv* vagy a *támogatások függetlenítése* terminusok esetében.

1. táblázat

Példa a szakterületekhez kötődő uniós terminusokra

UNIÓS TERMINUS				SZAKTERÜLET
EN	DE	FR	HU	
flexicurity flexisecurity	Flexicurity Flexibilität und Sicherheit	flexicurité flexisécurité	rugalmas biztonság flexicurity	foglalkoztatás
personal adoptive language	persönliche Adoptivsprache	langue personnelle adoptive	második anyanyelv	nyelvpolitika
irregular migrant	irregulärer Migrant	migrant irrégulier	irreguláris migráns	migráció
inclusive growth	integratives Wachstum	croissance inclusive	inkluzív növekedés	gazdaság
cabotage	Kabotage	cabotage	kabotázs	közlekedés
decoupling of aid	Entkopplung der Direktzah- lungen	decouplage des aides	a támogatások függetlenítése	közös agrárpolitika

A fenti gondolatmenetet követve magam is mindazon lexikai egységeket uniós terminusnak tekintem, amelyek uniós fogalmat írnak le, függetlenül attól, hogy jogi, adminisztrációs vagy más szakterülethez kötődnek, európai uniós vagy más szövegekben fordulnak elő, illetve milyen regiszterben jelennek meg. Ez magában foglalja az uniós reáliákat, az uniós zsargon elemeit is, amelyek az uniós tisztviselőknek, a tagállamok küldötteinek és a média képviselőinek egymás közötti (elsősorban szóbeli) kommunikációjában fordulnak elő, és a nagyközönség számára ezért nehezen érthetőek. Ez a megközelítés egyben a terminus tág, fordításközpontú megközelítésének is megfelel, amelynek fő kritériuma nem a definiáltság foka, hanem a kötött célnyelvi megfelelő, azaz a fordító korlátozott szabadsága (vö. Fischer 2012). Mivel az *uniós* jelzővel írom le e kontextus valamennyi elemét, ezért következetesen az *uniós terminus* és *uniós terminológia* megnevezéseket használom.

E megközelítésnek azért van a fordítás szempontjából jelentősége, mert más-más stratégiák kapcsolódnak az uniós és a nem uniós terminusok fordításához. Ha abból indulunk ki, hogy az uniós terminus mind a 24 nyelven ugyanazt a fogalmat írja le – márpedig ezt az egységes uniós jog miatt vélelmeznünk kell –, akkor a fordító feladata annak felkutatása, létezik-e elfogadott magyar megfelelője (megfelelői) az adott uniós terminusnak az IATE adatbázisban vagy a jogszabályokban. Ha pedig létezik, akkor a fordítás egyszerű behelyettesítést jelent.

Az uniós terminológia fordítása a felhasználók, a hazai fordítók számára tehát fogalmi szinten kevésbé jelent problémát, hiszen mind a forrás-, mind

a célnyelven egy- és ugyanazon (uniós) fogalomról van szó. A nem uniós terminusok esetében más a helyzet, hiszen itt előfordulhat, hogy a forrás- és a célnyelvi fogalom között nincs ekvivalencia, például a gazdasági társaságok, iskolatípusok vagy egy más tagállami alrendszer terminusainak fordítása során. Ekkor kell dönteni a honosító vagy idegenítő stratégia követéséről (lásd Fischer 2012). Uniós terminusok esetében erről nincs szó. Itt a kérdés leegyszerűsítve az, hogy egy uniós szövegben fel tudja-e ismerni a fordító, hogy a *communication*, a *regulation* vagy *decision* szavak uniós fogalmakra utalnak, és emiatt kötött magyar megfelelővel rendelkeznek. A továbbiakban ezeket az eseteket veszem számba.

2.2. A felismerés nehézsége: terminologizáció

Az európai uniós terminusok felismerésében az egyik legnagyobb nehézséget az jelenti, amikor köznyelvi szavak kapnak új uniós tartalmat (azaz terminologizálódnak), és ezért magyar megfelelőjük is kötötté válik. Ez a jelenség arra a tényre vezethető vissza, hogy nincs közös nyelv az új uniós fogalmak leírására, ezért szükségképpen a meglévő nyelvi eszközöket, köznyelvi szavakat kell használni az uniós tartalmak leírására is.

Az uniós dokumentumtípusok megnevezésének jó része ilyen fordítási buktatókat rejt, különösen angolról és franciáról történő fordítás során. A *regulation*, a *decision* és a *communication* esetében könnyen gondolhatja a fordító, hogy egyszerű *szabályozás*, *döntés* és *kommunikáció* van e szavak mögött. Ha azonban e megnevezések az EU két jogi aktusát, illetve az Európai Bizottság egy dokumentumtípusát jelölik, akkor *rendelet*, *határozat* és *közlemény* a helyes magyar megfelelő. Hasonló a helyzet a *directive* esetében, amely ráadásul nem direktíva – ahogyan a hírekben is gyakran hallhatjuk –, hanem *irányelv*. A német *Richtlinie* pedig könnyen lehetne *iránymutatás* is, ha azonban uniós jogi aktusról van szó, akkor itt is *irányelv* a helyes megfelelő.

2. táblázat

Példák a terminologizációra uniós kontextusban: dokumentumtípusok

FNYI-I TERMINUS	CNY-I TERMINUS	BUKTATÓ
regulation (EU jogi aktus)	rendelet	nem szabályozás
directive / Richtlinie (EU jogi aktus)	irányelv	nem iránymutatás és nem direktíva
decision (EU jogi aktus)	határozat	nem döntés
communication (az Európai Bizottság dokumentuma)	közlemény	nem kommunikáció/ közlés

Különösen nagy nehézséget jelent, ha ezek a megnevezések egy mondatba kerülnek, és a mondaton belül utalnak más-más fogalmakra. Erre mutatnak példát az alábbi mondatok.

3. táblázat

Példa a terminologizációból eredő fordítási buktatókra
Trebits és Fischer (2009) alapján

FNY-I MONDAT	CNY-I MONDAT
The <i>regulation</i> of the Council introduces stricter <i>regulation</i> in this policy area.	A Tanács <i>rendelete</i> szigorúbb <i>szabályozást</i> vezet be e területen.
It was hard to take a <i>decision</i> but, finally, the Council adopted the <i>decision</i> .	Nehéz volt <i>döntést</i> hozni, de végül a Tanács elfogadta a <i>határozatot</i> .

A fentiekkel összefüggésben fontos arra is felhívni a hallgatók figyelmét, hogy uniós kontextusban nem beszélhetünk *törvényekről*. Más szóval az EU-ban nincs olyan jogszabálytípus, amely a *törvény* nevet viselné. És ez nem véletlen. A tagállamok és uniós polgárok egy része ugyanis ódzkodna attól, hogy bármilyen, a nemzeti szuverenitáshoz szorosan kapcsolódó kifejezés kerüljön uniós szintre. Ezt jól mutatja az a tény, hogy a két népszavazáson elutasított, és végül kudarcba fúlt Alkotmányszerződés javaslatát, amely bevezette volna az *európai törvény* és *kerettörvény* fogalmát (a *rendelet* és az *irányelv* helyett), a kompromisszumként született Lisszaboni Szerződés már nem vette át. Tette ezt éppen azért, hogy az európai polgárokban e nemzeti kötődésű fogalmak még véletlenül se keltsék egyfajta szuperállam képzetét. Ha tehát angol nyelven az *EU law* kifejezéssel találkozunk, akkor csak *EU-jogról* vagy *EU-jogszabályról* beszélhetünk, és a szóösszetételekben is kerülni kell a *törvény* szót.

4. táblázat

Az angol *law* fordítási buktatói uniós kontextusban

FNYI-I TERMINUS	CNYI-I TERMINUS	BUKTATÓ
EU law	EU-jog	nem törvény
EU laws	EU-jogszabályok	
EU legislation	EU-jogalkotás /az uniós jogszabályok	

A köznyelvi szavak terminussá válásának további szép példáját adják a csatlakozási folyamatot leíró ország-megnevezések. Az alábbi táblázat azt a folyamatot mutatja, amelynek során egy országból tagállam válik, és ahol minden egyes újabb szakaszban az adott ország más-más megnevezést kap. Első látásra az olyan megnevezések mint a *potential candidate country* és az *applicant country* vagy az *acceding country* és az *accession country* szinonimáknak tűnnek – és lehetnének is egy másik kontextusban. E megnevezések itt azonban különböző uniós fogalmakat, az uniós csatlakozási folyamat más-más szakaszait írják le, ezért célnyelvi megfelelőjük kötött, a fordító szabadsága korlátozott. E termi-

nusok egységes rendszert alkotnak, így ha egy szövegben a fordító más-más megfelelőket kezd el használni, akkor a szöveg kohéziója is sérülhet, hiszen ezek a terminusok felelnek az egységes, összefüggő tartalomért.

5. táblázat

Példák a terminologizációra uniós kontextusban: a csatlakozás szakaszai

FNYI-I TERMINUS	CNYI-I TERMINUS	MAGYARÁZAT
potential candidate country	potenciális tagjelölt ország	az ország EU-tagságot kérelmezhet
applicant country	csatlakozni kívánó ország	az ország benyújtotta a csatlakozási kérelmet
candidate country	tagjelölt ország	az EU elfogadta a csatlakozási kérelmet
accession country	csatlakozásra váró ország	megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások
accessing country	csatlakozó ország	lezárultak a csatlakozási tárgyalások
Member State	tagállam	az ország az EU tagja

Hasonló példát mutat a jogalkotási eljárások rendszere az EU-ban. A *special legislative procedure* (és ennek részeként a *consent* és a *consultation procedure*) vagy az *ordinary legislative procedure* szókapcsolatról könnyű lenne azt gondolni, hogy egy adott szövegben a szerző éppen *speciálisnak* vagy *hagyományosnak* gondolja az adott jogalkotási eljárást, és ennek megfelelően a fordító tetszőlegesen, a szótárban talált magyar megfelelőket illesztheti a szövegbe. Mindkét esetben azonban uniós fogalmat írnak le e megnevezések, amelyek fordítása kötött: az EU *különleges jogalkotási eljárásáról* (és ennek részeként *egyetértési* és *konzultációs eljárásról*) és *rendes jogalkotási eljárásról* van szó. A fenti esetek mindegyikében az uniós háttérismeretek segíthetik a fordítót a felismerésben.

Mindemellett vannak olyan terminusok, amelyek nem rejtik a fenti buktatókat. Így a *financial framework* akkor is várhatóan *pénzügyi keret* lesz a szövegben, ha a fordító nem tudja, hogy itt egy konkrét uniós fogalomról, az EU többéves pénzügyi keretéről van szó. Ehhez hasonlóan a fordító a *Verordnung* magyar megfelelőjeként is valószínűleg a *rendelet* megfelelőt adná, még ha nem is tudja, egy uniós jogi aktus van e mögött! Mindez azt is jól alátámasztja, hogy ha fordítóknak beszélünk terminológiáról, akkor más megközelítést kell alkalmazunk. A fordítás kontextusában mindig más példák, más terminusok lesznek relevánsak az adott nyelvpártól függően.

2.3. A felismerés nehézsége: poliszémia

Előfordulhat az is, hogy nem köznyelvi szavak kapnak uniós tartalmat, hanem olyan terminusok, amelyekhez egy tagállami fogalom már kötődik. Ez elsősorban az angol–magyar nyelvpárban okoz nehézséget, hiszen az uniós fordítások forrásnyelve legtöbbször az angol. Az új uniós fogalmak tehát legtöbbször angol nyelven születnek, míg a többi nyelv számára a terminusalkotás másodlagos, fordítási tevékenység eredménye. Ez másképp megfogalmazva azt jelenti, hogy az angol nyelvet folyamatosan használják és alakítják az uniós tartalmak leírására, így tagállami (brit) fogalmakat leíró terminusok elkezdnek uniós fogalmakat is leírni. Ezt illusztrálja az *entrepreneurship* terminus, amely uniós kontextusban (*vállalkozói készség*) a tagállami fogalomnál (*vállalkozás*) jóval tágabb fogalmat takar. Bár ezt a brit kollégák a Tanács egy ülésén jelezték, addigra az angol uniós terminus már meghonosodott, ezért nem alkottak új megfelelőt (Fischer 2007). A többi nyelven még volt lehetőség egy olyan megnevezést alkotni/választani, amely csak erre az új uniós fogalomra utal, az angolban azonban már nem.

Az angollal ellentétben a többi nyelven tehát tudatos döntést lehet hozni arról, milyen célnyelvi megnevezés írja le az adott uniós fogalmat. E nyelveken az uniós fordítók és terminológusok folyamatosan vizsgálják is, hogy az adott uniós fogalomhoz társítandó célnyelvi megnevezés nem „foglalt-e” már, azaz nem jelöl-e már egy más tagállam-specifikus vagy univerzális fogalmat. Ez összehasonlító terminológiai munkát jelent, amelynek során az uniós fogalmi rendszer és a tagállami fogalmi rendszer összevetésére kerül sor, és amelyet *vertikális összehasonlító terminológiai munkának* nevezek (Fischer 2010a). E munka során kiderülhet, hogy a javasolt megnevezés jelöl már egy tagállam-specifikus vagy más, univerzális fogalmat. Ekkor kétféle döntés születhet.

Egyrészt a megnevezés maradhat ugyanaz. Ekkor az adott terminus poliszém lesz, hiszen egyazon megnevezés egy uniós és egy tagállami (vagy más, univerzális) fogalmat is jelölni fog. Sandrini (2010: 147) szerint a nyelvi eszközök korlátozottsága miatt ez nem is kerülhető el. Erre jelenthet példát a *rendelet*, amely hazai kontextusban egy kormányrendeletre vagy miniszteri rendeletre, uniós kontextusban azonban egy uniós jogi aktusra utal. Ez magyar–angol nyelvpárban jelent kihívást, hiszen ha tagállami fogalomról (miniszteri vagy kormányrendeletéről) van szó, akkor a rendelet angol fordítása *decree*, ha pedig uniós fogalomról, akkor *regulation*. Erre azért fontos felhívni a figyelmet, mert ha a hallgatók egyszer megtanulták, hogy a *regulation* uniós jogi aktus *rendelet*, akkor hajlamosak azt hinni, hogy a magyar miniszteri és kormányrendeletnek is ez a bevett angol megfelelője! Időbe telik tudatosítani bennük, hogy egyrészt kontextustól (tagállami vs. uniós) függ, éppen melyik megfelelőt kell használni. Másrészt jelentősége van a fordítás irányának: az angol–magyar nyelvpárban megtanultak (*regulation* = *rendelet*) nem ültethetőek át automatikusan a magyar–angol nyelvpárra (*rendelet* = *regulation* VAGY *decree*).

6. táblázat

Példa a tagállami és uniós fogalmat egyaránt leíró (poliszém) terminusra

FNYI-I TERMINUS	TAGÁLLAMI KONTEXTUS	UNIÓS KONTEXTUS
rendelet (HU)	miniszteri rendelet / kormányrendelet (EN: <i>decree</i>)	uniós jogi aktus (EN: <i>regulation</i>)

A fentiekkel ellentétben születhet arról is döntés, hogy az adott uniós fogalmat egy más, akár teljesen új megnevezéssel írják le. Ennek eredményeként jöhetnek létre a fülnek gyakran idegenül hangzó megnevezések, amelyeknek éppen az a célja, hogy egyazon nyelven belül világosan elkülönítsék az uniós fogalmakat leíró terminusokat más, a tagállami fogalmi rendszerhez kötődő fogalmaktól. Így alakulhat ki az egyes nyelveken belül egy, kizárólag az EU-fogalmi rendszert leíró réteg, amely a sajátos megnevezések révén is jelzi, hogy a tagállamitól elkülönülő fogalmakról van szó. Erre mutatnak példát az alábbi terminusok.

A *főtanácsnok* terminus az Európai Bíróság azon jogászaira utal, akik a Bíróság munkáját véleményükkel függetlenül és pártatlanul segítik. A legtöbb magyar terminushoz hasonlóan e terminus is fordítás révén született. Így az angol forrásnyelvi *Advocate-General* megnevezésből könnyen lehetett volna *főügyész*. Mivel azonban a főügyész már jelöl egy, a tagállami fogalmi rendszerbe illeszkedő fogalmat, ezért egy új megnevezés, a *főtanácsnok* alkotására került sor (Trebits és Fischer 2009: 188). Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a megnevezés nem új a magyar jogrendben. Valójában egy „kiüresedett”, régi megnevezésről van szó, amelyet újra feltöltöttek (uniós) tartalommal (Somssich 2012: 26). Erre más nyelveken is számos példa van. Kierzkowska (2000: 23) sorol fel olyan lengyel megnevezéseket, amelyek a háború előtti lengyel jogrendben már léteztek, és amelyek az uniós szabályozással – új uniós tartalommal – egyszerűen újra bekerültek a hatályos lengyel jogba.

Hasonló példa a *hozzáadottérték-adó* terminus. Míg az angol uniós terminológiában a *value added tax* terminus jelöli mind az uniós szintű adótípust, mind ennek tagállami, konkrét megvalósulását, addig a magyar terminológiában a megnevezések szintjén is különbséget tettek e két fogalom között. Míg az uniós szintű adótípust egy új megnevezés, a *hozzáadottérték-adó* (héta) jelöli, addig az *általános forgalmi adó* (áfa) terminus a konkrét adónemre utal (Trebits és Fischer 2009: 184). Az egyes tagállamok adónemei (MwSt, VAT, TVA, áfa) tehát az uniós fogalomnak (héta), a közösségi adótípusnak a konkrét megvalósulási formáit jelentik. Ugyanígy nem szabad összekeverni az *egyéni vállalkozó* és az *önálló vállalkozó* megnevezéseket, hiszen míg előbbi a magyar jog, addig utóbbi az uniós jog egy konkrét fogalmát írja le (Somssich 2012: 27).

7. táblázat

Példák az uniós fogalom tagállami fogalomtól való elkülönítésére a magyar terminológiában

FNYI-I TERMINUS	CNYI-I TERMINUS	
	TAGÁLLAMI KONTEXTUS	UNIÓS KONTEXTUS
value added tax (VAT)	általános forgalmi adó (áfa)	hozzáadottérték-adó (héta)
Advocate-General	főügyész	főtanácsnok
self-employed person	egyéni vállalkozó	önálló vállalkozó
entrepreneurship	vállalkozás	vállalkozói készség

2.4. A felismerés nehézsége: szinonímia

A fentiekben bemutatott kötött célnyelvi megfelelők nem zárják ki azt lehetőséget, hogy egy uniós fogalmat több megnevezés is leírjon, akár a forrás-, akár a célnyelven. A szinonimák egy része gyakran könnyebbé is teszi az egyes terminusok mögötti fogalom megértését. Erre példa a *Council of Ministers (Miniszterek Tanácsa)*, amely jól kifejezi, hogy a *Council of the European Union (az Európai Unió Tanácsa)* lényegében a tagállami miniszterek tanácsát jelenti. Ehhez hasonlóan segíti a megértést a *Member of the European Commission (az Európai Bizottság tagja)* is, amely a *commissioner (biztos)* mögötti fogalmat magyarázza.

Az uniós terminológiában gyakran találkozhatunk olyan szóösszetételekkel is, amelyeknek egyik eleme városnév. Ez általában azt a helységet jelöli, ahol a dokumentumot aláírták, vagy ahol döntöttek az adott kérdésről (lásd még Trebits és Fischer 2009).

8. táblázat

Példák a szinonímia jelenségére az uniós terminológiában: városnevek

FNYI-I TERMINUS		CNYI-I TERMINUS	
convergence criteria	Maastricht criteria	konvergencia-kritériumok	maastrichti kritériumok
accession criteria	Copenhagen criteria	csatlakozási kritériumok	koppenhágai kritériumok
Treaty on European Union	Treaty of Maastricht	az Európai Unióról szóló szerződés	Maastrichti Szerződés

A fenti példák fordítási szempontból kevésbé okoznak nehézséget, hiszen a forrásnyelvi szinonimáknak van „párja” a célnyelven. Találkozhatunk azon-

ban olyan esettel is, amikor nincs bevett magyar megfelelő, és ezért a forrásnyelvi terminus felismerése is nehézséget okoz. Erre példa az uniós újságírásban bevett *EU Executive*, amely az EU egyik intézménye, az Európai Bizottság (*European Commission*) végrehajtó szerepét hangsúlyozza, és a Bizottságot az EU „kormány”-ának tekinti. E megnevezéssel német (*EU-Exekutive*) és francia (*EU-Exécutif*) nyelven is találkozhatunk. Ez a megnevezés az EU intézményei által kiadott hivatalos dokumentumokban szinte egyáltalán nem szerepel, az uniós hírújságokban azonban rendkívül gyakori. Fordítási szempontból e jelenség azért jelent kihívást, mert magyarul nem használjuk az „*EU-végrehajtó*” megnevezést – ekkor tudni kell, hogy itt az *Európai Bizottság* a helyes megfelelő.

9. táblázat

Példa az aszimmetrikus szinonímia jelenségére az uniós terminológiában

FNYI-I TERMINUS	CNYI-I TERMINUS
European Commission	Európai Bizottság
EU Executive (újságírónyelvben)	

2.5. Francia az uniós terminológiában

Miközben az uniós intézmények belső kommunikációja ma már elsődlegesen angol nyelven folyik, a francia nyelv hatása máig tetten érhető az uniós terminológiában. Franciaország az alapító tagok között foglalt helyet, így a francia már a kezdetektől az EU hivatalos és munkanyelve volt. Így nem véletlen, hogy az angol, de akár magyar nyelvű uniós dokumentumokban és kommunikációban számos francia eredetű kifejezéssel, rövidítéssel találkozhatunk. Könnyen azt feltételezhetnénk, hogy ezek csak az eurokraták zsargonjában fordulnak elő. Ez azonban korántsem igaz, hiszen a hivatalos uniós terminológiában is találhatunk francia eredetű terminusokat.

Az egyik legismertebb francia terminus az *acquis*, amely az Európai Unió joganyagára utal, és találkozhatunk vele mind angol, mind magyar nyelvű dokumentumokban. A Lisszaboni Szerződést megelőzően az *acquis communautaire* is bevett volt, hiszen akkor még Európai Közösségekről beszéltünk – erre utalt a *communautaire* szó. A Lisszaboni Szerződés azonban megszüntette az EU pillérstruktúráját, így ma már a *közösség* szó nem használatos. Ha jobban megvizsgáljuk, milyen gyökerei is vannak e kifejezésnek, akkor még a francia nyelvet nem beszélők is könnyen felfedezhetnek benne egy, a franciához nagyon hasonló angol igét. Ez ugyanis az *acquire* (franciául *acquérir*), azaz a megszerez ige. Az *acquis* az ige harmadik alakja, amely az Európai Unió története során létrehozott, „megszerzett” alapszerződésekre, azok módosításaira és egyéb jogi aktusokra utal. Ennek ismeretében érthetjük meg a terminus hivatalos magyar megfelelőjét (*uniós vívmányok*) is, amely szép példáját adja e nehéz fordítási feladatnak. Fontos megjegyezni, hogy az angolban hivatalos megnevezésként is ezt használják, amely további szókapcsolatokban is megje-

lenhet (például *Schengen acquis*), az uniós joganyag (az uniós vívmányok) egy-egy szejetére utalva.

Vannak emellett olyan francia megnevezések, amelyeket a mindennapos uniós kommunikációban használnak. Erre példa a *concours* (*open competition/versenyvizsga*), a *stagiaire* (*trainee/gyakornok*) vagy a *stage* (*work placement/gyakorlat*), amelyek az uniós intézményekben való foglalkoztatáshoz kötődnek, és francia nyelven terjedtek el. Bár e megnevezéseket az uniós zsargon részeként tekintik, már intézmények hivatalos megnevezésében is megjelennek (például: *Office of the Association of Stagiaires*). Hasonló példa a *rapporteur*, amely az Európai Parlamentben, a Régiók Bizottságában, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságban egy jelentés vagy vélemény elkészítésével megbízott képviselőre, tagra utal. Bár magyarul *előadó* a hivatalos megnevezés, igen elterjedt a francia megfelelő használata is. Az angolban pedig a hivatalos (IATE) terminológiában is a *rapporteur* használatát ajánlják a *draftsman* helyett.

Az uniós intézménynevek közül jól ismert a *SCIC*, azaz az Európai Bizottság *Tolmácsolási Főigazgatósága*, hiszen ez az a szervezeti egység, amely lehetővé teszi a többnyelvű szóbeli kommunikációt, és konferenciák szervezéséről is gondoskodik. Bár a rövidítés francia eredetű (*SCIC = Service Commun Interpretation-Conférences*), a belső kommunikációban ezt használják, legyen szó akár az angolról, akár a magyarról, akár más uniós hivatalos nyelvről. A francia gyökerek további intézmények elnevezésében is tetten érhetők, ahol a francia rövidítés hivatalossá is vált. Így az *OLAF* (*Office européen de lutte antifraude*) valamennyi hivatalos nyelven az *Európai Csalás Elleni Hivatal* (angolul *European Anti-Fraud Office*) rövidítése. Hasonló a helyzet a *Coreper* (*Comité des Représentants Permanents*) rövidítéssel is. Ez az *állandó képviselőknek* (lényegében a tagállamok EU-nagyköveteinek) bizottságát jelenti, amely az EU Tanácsának

10. táblázat

Példák francia megnevezések használatára az uniós terminológiában

FRANCIA MEGNEVEZÉS/ RÖVIDÍTÉS	MAGYAR MEGFELELŐ	MEGJEGYZÉS
acquis	uniós vívmányok	az acquis is elfogadott
concours	versenyvizsga	uniós zsargon
stage /stagiaire	gyakorlat/gyakornok	uniós zsargon
rapporteur	előadó	uniós zsargon
SCIC	Tolmácsolási Főigazgatóság	nem hivatalos rövidítés, belső használatra
OLAF	Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF)	hivatalos rövidítés, a 24 hivatalos nyelven
Coreper	Állandó Képviselők Bizottsága (Coreper)	hivatalos rövidítés, a 24 hivatalos nyelven

(a Miniszterek Tanácsának) üléseit készíti elő. Bár e bizottságnak van magyar (*Allandó Képviselők Bizottsága*), angol (*Permanent Representatives Committee*) és minden további nyelven megfelelője, az EU valamennyi hivatalos nyelvén *Coreper* a bevett (francia) rövidítés.

2.6. Helyesírási kérdések

Az angol nyelv hatását különösen a magyarra fordított terminusok helytelen írásmódjában érhetjük tetten. Angol nyelven az uniós funkciókat általában nagybetűvel írják (*European Ombudsman, European Data Protection Supervisor*), azonban a magyarban helyesen kisbetűvel írandó az ekvivalens terminus (*európai ombudsman, európai adatvédelmi biztos*). A leggyakoribb tévesztés a *Member States* magyar megfelelőjében fordul elő, amelyet helyesen nem nagybetűvel, hanem kisbetűvel írunk (*tagállamok*). Hasonló a helyzet a rövidítésekkel is. Míg az angolban a *VAT* (*value added tax*), az *SME* (*small and medium-sized enterprise*) mind nagybetűs rövidítés, addig a magyarban a *hét* (*hozzáadottérték-adó*) és a *kkv* (*kis- és középvállalat*) kisbetűvel írandók.

Problémát jelenthet emellett a *euro* és szókapcsolatai (*euro area, euro coin*) magyar megfelelőjének helyesírása. A magyar megfelelőben ugyanis hol hosszú *ó* (*euró*), hol rövid *o* (*euro*) szerepel. Ez azon ritka esetek egyike, amikor mindkét írásmód elfogadott, az adott kontextustól függően. A IATE adatbázis szerint az uniós hivatalos szövegekben, különösen a Hivatalos Lapban egységesen a rövid *o* követendő (*euro*), a szóösszetételekben is (*euroövezet, euroérme*), míg a nem uniós szövegekben elfogadott az *euró, euróövezet, euróérme* írásmód. Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy e szóösszetételekben nincs kötőjel, egyszerű egybeírásról van szó.

Végül van a helyesírási buktatóknak egy olyan csoportja, ahol a tévesztések túlmutatnak a nyelvhelyességen, és a fogalomra is hatással vannak. Így az *európai* jelzőben az *i* betűnek nagy szerepe van két intézmény elkülönítésében (*Európa Tanács* vs. *Európai Tanács*). Az Európa Tanács egy regionális nemzetközi szervezet, az Európai Tanácsot pedig az uniós *állam-, illetve kormányfők* alkotják. Az angol eredeti (*heads of state and government*) tükörfordításaként könnyen beszélhetnénk állam- és kormányfőkről. Az illetve szócskának itt azonban fontos szerepe van a magyarban, hiszen arra utal, hogy az alkotmányos berendezkedéstől függően vannak országok, ahol az államfő (pl. Franciaország), és vannak (pl. Németország és Magyarország), ahol a kormányfő vesz részt az ülésen.

3. Módszertani ötletek a buktatók elkerülésére

Láthattuk, hogy az uniós terminusok nagy részének már van hivatalos magyar megfelelője, amelyek az IATE adatbázisban vagy az EUR-Lex jogi adatbázis párhuzamos szövegeiben megtalálhatóak. Ezen terminusok esetében a hazai felhasználó, a fordító nem végez alkotási tevékenységet, a fordítás lényegében behelyettesítést jelent. Mindez azt is jelenti, hogy a már meghonosodott uniós terminusok magyar megfelelőinek jó része egyszerűen megtanulható. Ha ehhez

alapvető uniós háttérismeretek is társulnak, akkor a fordító számára a felismerés sem jelent problémát. Természetesen felmerül a kérdés, hogyan lehet rövid idő alatt átadni olyan ismereteket, amelyekről a hallgatók féléves kurzusokon tanulnak az egyetemen. A titok a leegyszerűsítésben és a fordítás szempontjából releváns kulcsfogalmak kiemelésében rejlik (vö. Fischer 2016, 2017). Az alábbiakban erre mutatok példákat.

3.1. Uniós háttérismeretek, kulcsfogalmak

3.1.1. A „három Tanács”

Az uniós szövegek fordítása során a tévesztések egyik leggyakoribb forrása abból adódik, hogy Európában három Tanáccsal is találkozhatunk, amelyek elkülönítése gyakran még a híradásokban is keveredik. Beszélhetünk *Európai Tanácsról* (*European Council/Conseil européen/Europäischer Rat*), az *EU Tanácsáról* (*Council of the EU/Conseil de l'UE/Rat der EU*) és *Európa Tanácsról* (*Council of Europe/Conseil de l'Europe/Europarat*) is.

A három fogalom elkülönítésében a következők segíthetnek. Először az Európa Tanácsot és az Európai Uniót mint két, egymástól független nemzetközi szervezetet kell különválasztanunk (Fischer 2017). Ebben segíthet annak a történelmi ténynek a felvázolása, hogy a két szervezet más-más alapokon jött létre. Az Európai Unió alapját kezdetektől egy nemzetek feletti, szupranacionális együttműködés adta, amelynek lényege, hogy a tagállamok lemondanak szuverenitásuk egy részéről, és a hatáskörök egy részét közös intézményekre ruházzák. Ez először csak egy szektorban, a szén- és acélpipar területén (Európai Szén- és Acélközösség) indult el, majd a gazdaság egészére kiterjedt (Európai Gazdasági Közösség). Ezzel szemben az Európa Tanács egy klasszikus kormányközi együttműködésen alapszik (hasonlóan az OECD-hez, az ENSZ-hez és más nemzetközi szervezetekhez). Egy teljesen önálló, 1949-ben alapított intézményről van tehát szó, amelynek 47 tagállama között – az EU-val ellentétben – lazább együttműködés van, ezért is hallunk róla kevesebbet a hírekben. További kapcsolódási pontot jelenthet az Európa Tanács strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága, illetve a bármely nyelvtanuló számára jól ismert KER-szintek (Közös Európai Referenciakeret A1-C2), amelyek kialakítása ugyancsak az Európa Tanácshoz kötődik.

Ezt követően kerülhet sor a két EU-intézmény elkülönítésére. Leggyakrabban az Európai Tanáccsal, azaz az állam-, illetve kormányfők csúcstalálkozóival találkozhatunk: itt döntenek az EU jövőbeni irányairól, ezt kíséri kiemelt médiafigyelem, és erről készül a jól ismert családi fotó (lásd még a 3.3. pontot). Ezzel szemben az EU Tanácsa az EU jogalkotó szerve (az Európai Parlamenttel karöltve), és ülésein a tagállamok miniszterei vesznek részt, ezért is nevezik Miniszterek Tanácsának vagy röviden Tanácsnak. Ehhez az intézményhez kötődik a soros elnökség is, azaz amikor egy tagállam fél éven keresztül tölti be az elnökséget. A fenti ismeretek már elegendő muníciót biztosítanak ahhoz, hogy az európai kontextusban használt három különböző „Tanács”, ne okozzon fejtörést a használatban, és a fordító felismerje, majd megfelelően használja e terminusokat.

11. táblázat

A „három Tanács” (Fischer 2017 alapján)

FNYI-I TERMINUS	CNYI-I TERMINUS	AZ ELSAJÁTÍTÁST SEGÍTŐ KULCSFOGALMAK
Council of Europe/ Conseil de l'Europe/ Europarat	Európa Tanács	nemzetközi szervezet, kormányközi együttműködés, KER-szintek, Emberi Jogok Európai Bírósága
European Council/ Conseil européen/ Europäischer Rat	Európai Tanács	EU-intézmény, EU-csúcs, állam-, illetve kormányfők találkozója, családi fotó, médiafigyelem
Council of the EU/ Conseil de l'UE/ Rat der EU	Az EU Tanácsa (Miniszterek Tanácsa/a Tanács)	EU-intézmény, tagállami miniszterek találkozója, soros elnökség, Coreper

3.1.2. Uniós dokumentumtípusok, jogi aktusok

Az uniós dokumentumtípusok kiválóan alkalmasak az európai uniós ismeretek felvezetésére. Izgalmas ötletelés indítható arról, hány dokumentumtípus létezik az EU-ban, és miről lehet legtöbbet hallani a hírekben. Míg a tippek általában 10–15 dokumentumtípus között mozognak, egyikük sem közelíti meg a tényleges számot. Jablonkai Réka disszertációjában összesen 36 (!) dokumentumtípust azonosít (Jablonkai 2010). Ha ezt a listát kiegészítjük további, az EU-honlapon könnyen fellelhető dokumentumokkal, akkor ez a szám még magasabb is lehet. Az előzőekben láthattuk, hogy gyakran éppen e dokumentumok felismerése és fordítása jelent nehézséget. Ezért célszerű e dokumentumokat megszerezni, és egy-egy dokumentumhoz kapcsolódóan a hallgatók számára is releváns, további ismereteket nyújtani.

A dokumentumok csoportosíthatóak a szerint, hogy melyik intézmény bocsátja ki őket. Így a széleskörű konzultációt indító *zöld könyv* (*green paper*), a konkrét jogalkotási javaslatokat tartalmazó *fehér könyv* (*white paper*) vagy a *közlemény* (*communication*) egyértelműen az Európai Bizottsághoz köthető dokumentumok. A *rendelet* (*regulation*) és az *irányelv* (*directive*) jogi aktusok az Európai Parlamenthez és az EU Tanácsához kötődnek, hiszen ez a két intézmény ma már társ-jogalkotó. A *következtetések* (*conclusions*) az Európai Tanácsnak a dokumentumtípusa, a *határozat* (*resolution*) pedig az Európai Parlamentnek egy jellemző dokumentuma. Hatalmas területet ölelnek fel az EU-támogatásokhoz köthető dokumentumok is, így például a *támogatási szerződések* (*grant agreement*) vagy a *pályázati felhívások* (*call for proposals*).

A *zöld könyv* és a *fehér könyv* kiváló példáját adja annak a jelenségnek is, hogyan hatnak egymásra a különböző jogrendszerek (az angolszász és a kontinentális jog) az Európai Unióban. E két dokumentum ugyanis elsődlegesen az angolszász országok jogához kötődik, legalábbis uniós meghonosodásukat megelőzően. Kibocsátásukra egy jogszabály kidolgozását megelőzően kerül sor. A *zöld könyv* egy vitaindító dokumentum, amely széleskörű konzultációt kíván

elindítani egy fontos kérdésben. Ezt követi általában egy fehér könyv, amely már konkrét intézkedési, jogalkotási javaslatokat tartalmaz az adott területen. Nem véletlen, hogy e dokumentumokat uniós kontextusban az Európai Bizottság bocsájtja ki, hiszen ez az az uniós intézmény, amely az EU kvázi „kormányaként” *kezdeményezési joggal (right of initiative)* rendelkezik, azaz jogszabályalkotásra tehet javaslatot. Ez az eredetileg angolszász, ma pedig uniós gyakorlat a tagállamok egy részében is meghonosodott, gondoljunk csak a Magyarországon kiadott *Fehér Könyv az Oktatásról* című dokumentumra.

A *rendelet* és az *irányelv* esetében fontos rávilágítani arra, hogy mindkét jogi aktus kötelező. Bár az irányelv megnevezésében azt a látszatot keltheti, mintha nem lenne kötelező érvényű, ez koránt sincs így. A két jogi aktus közötti különbség annyi, hogy az irányelv lehetővé teszi a tagállamok számára azt, hogy a megvalósítás formáját és eszközét maguk határozzák meg (azaz például alkotnak egy törvényt az uniós irányelvben kitűzött cél elérésére). A rendelet ezzel szemben automatikusan a nemzeti jog részévé válik, nincs szükség „átültető” mechanizmusra. Az Európai Unió éppen ebben különbözik leginkább a többi, tisztán kormányközi alapon működő nemzetközi szervezettől (például az Európa Tanácstól). Van tehát egy olyan jogszabálytípus, a rendelet, amely hatályba lépését követően automatikusan a nemzeti jog részévé válik.

Ezzel magyarázható el a hallgatók számára az is, miért van szükség ennyi hivatalos nyelvre az Európai Unióban. Ha a hivatalos nyelvek száma korlátozott lenne, akkor a rendeletek nem az adott tagállam hivatalos nyelvén (például Magyarországon magyarul), hanem egy idegen nyelven (franciául vagy angolul) épülnének be a tagállam jogrendjébe. A jogszabályok egy részének közvetlen alkalmazandósága tehát az egyik tényező, amely indokolja a hivatalos nyelvek nagy számát és egyenrangúságát. Emellett természetesen a demokratikus működés alapelve az is, hogy a jogszabályok és más dokumentumok azon a nyelven is olvashatóak legyenek, amelyeken azt az Unió polgárai megérthetik – azaz legalábbis a tagállamok hivatalos nyelvén, nyelvein.

3.2. Kulcsfogalmak rendszerezése

Az európai uniós terminológia elsajátítását nagyban segíti a kulcsfogalmak rendszerezése. Ennek az egyik legcélszerűbb formája az, ha a főbb intézményekhez kötjük e kulcsfogalmakat, és a hallgatók így sajátítják el mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi megfelelőket. Fordítóhallgatókról lévén szó, célszerű először magyar nyelven elsajátítani ezeket, hiszen a hallgatóknak gyakran ez is új információt jelent. Egy második lépésben hívható fel a figyelem a fordítási buktatókra. A hallgatók számára további támpont adható az uniós terminusok felismeréséhez, ha a hírekben is gyakran hallott személyeket kötjük az intézményekhez (természetesen mindig ellenőrizve, hogy valóban az adott személy tölti be a posztot). Az alábbi táblázat már a feladat megoldókulcsát tartalmazza, ez alapján tetszőleges feladatok készíthetőek, úgy mint kulcsfogalmak párosítása az intézményekhez, idegen nyelvű megfelelők kipontozása stb. (vö. Fischer 2016, 2017).

12. táblázat

Feladatminta (megoldókulcs) a kulcsfogalmak rendszerezésére

	EURÓPAI BIZOTTSÁG	EURÓPAI PARLAMENT	AZ EU TANÁCSA	EURÓPAI TANÁCS
<i>Kulcsfogalmak</i>	biztosok (commissioners) kezdeményezési jog (right of initiative) főigazgatóságok (Directorates-General)	képviselők (MEPs) politikai csoportok (political groups) társ-jogalkotó (co-legislator) egyetemes választójog (universal suffrage)	tagállami miniszterek (Member State ministers) soros elnökség (rotating Presidency) társ-jogalkotó (co-legislator)	állam-, illetve kormányfők (heads of state and government) családi fotó (family photo) EU-csúcs (EU summit)
<i>Személyek</i>	Jean-Claude Juncker (elnök) Navracsics Tibor (biztos)	Antonio Tajani (elnök)	Varga Mihály (pénzügy-miniszter)	Donald Tusk (elnök) Angela Merkel (kormányfő) Emmanuel Macron (államfő)
<i>Épületek</i>	Berlaymont		Justus Lipsius	Justus Lipsius

3.3. Audiovizuális eszközök, adatbázisok

Az EU audiovizuális adatbázisa (<https://ec.europa.eu/avservices>) kiadhatatlan forrást kínál az uniós ismeretek elsajátításának megkönnyítésére. A fényképek lehetőséget adnak a fontosabb személyek és épületek azonosítására. A kulcsfogalmak rendszerezése (3.2.pont) így jól kiegészíthető azzal a feladattal, hogy a személyeket és az épületeket is párosítjuk az intézményekhez. Ezek közül egyet emelek ki: az adatbázisból letölthető az EU-csúcsok, azaz a tagállamok állam-, illetve kormányfőinek ülései után készített *családi fotó*. Ez a fotó, illetve maga a fotózás a híradásokban is gyakran megjelenik, és segít a hallgatóknak beazonosítani, hogy itt az Európai Tanácsról van szó. Jól tesztelhető e képpel az is, a hallgatók mennyire olvassák, nézik naponta a híradásokat. Minél több tagállami vezetőt ismernek fel, annál jobban valószínűsíthetőek a naprakész ismeretek. Gyakran ennél a feladtnál áll össze a diákok fejében az is, hogy a hazai miniszterek (szakterületüktől függően) a Tanács ülésein vesznek részt. További fényképek, videók letöltéséhez kiváló forrást jelent még az EU önálló youtube csatornája, az EUTube (www.youtube.com/user/eutube).

A hivatalos célnyelvi megfelelők felkutatásához egy további adatbázis, az Európai Unió hivatalos, a 24 hivatalos nyelv mindegyikén megjelenő terminológiai adatbázisa, az IATE (<http://iate.europa.eu>) nyújt segítséget. Egy fordítói adatbázisról van szó (vö. Sermann és Tamás 2010), amely Tamás Dóra (2012) kreativitás-skáláján középtájon foglal helyet, így hagyományos (klasszikus) adatbázisnak tekinthető. Felépítéséről és az uniós terminológusok munká-

járól Lesznyák Ágnes (2010) részletes áttekintést ad, így a továbbiakban csak a hallgatók számára legrelevánsabb jellemzőket emelem ki. Ezek közül az első az, hogy az adatbázisban uniós és nem uniós terminusok egyaránt megjelennek. Az adatbázis tehát nem csak olyan terminusokat tartalmaz, amelyek uniós fogalmat írnak le, hanem olyanokat is, amelyek a tagállami fogalmi rendszerekhez kötődnek, így folyamatosan figyelni kell arra, milyen fogalmi rendszerhez kötődik az adott terminus által leírt fogalom! Ha a fogalom nem az uniós, hanem a tagállami fogalmi rendszerhez kötődik, akkor ez utóbbi tényt az adatbázisban a megjegyzésben jelöl(het)ik, de ez nem mindig történik meg.

Minderre azért fontos felhívni a hallgatók figyelmét, mert gyakran hajlamosak az adatbázisban megjelenő információkat bármilyen kontextusra alkalmazni. Mindeközben a tagállami terminusok megfeleltetése esetében nincs mindig teljes ekvivalencia az egyes nyelvek között, de e tényt az adatbázis nem jelöli. Erre példa a *private company limited by shares* megfeleltetése a német *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* terminussal. Honosító stratégiát követve, funkcionális ekvivalensként a két terminus megfeleltethető egymással, a részleges egyezőség ellenére is (hiszen a GmbH-nak nincs részvénye), de lehetnek helyzetek, amikor idegenítő stratégiát kell alkalmazni, azaz amikor nem tehető egyenlőségjel e két terminus közé (vö. Fischer 2012).

További fontos információ, hogy az adatbázis fordítók számára készült, így tágan értelmezi a terminus fogalmát. Ezért fordulhat elő az, hogy teljes mondatok, sőt címek is szerepelnek az adatbázisban, tehát olyan lexikai egységek, amelyek a szűk megközelítés szerint nem tekinthetők terminusnak, de kötött a célnyelvi megfelelőjük, ezért kerültek be a fordító számára releváns terminusként az adatbázisba. A terminusok mellett megjelenő csillagok a megbízhatóság fokát mutatják, a három csillag már megbízhatónak tekinthető, bár ezt a jelölést a korábbi adatbázisok összevonása után számos terminus automatikusan megkapta, függetlenül ezek előzetes validálásától. A további, fontos jelöléseket a 13. táblázatban foglalom össze.

Az adatbázis 2018. november 12-től megújult formában érhető el. Az átalakításnak köszönhetően a felület még felhasználóbarátabb, sőt a leírás szerint az adatbázis a nyelvészeti kutatásokat is segíteni kívánja, további szűrő és letöltési felületek beépítésével. A korábbiaktól eltérően részletes információt adnak az adatbázis felépítéséről, a használt jelölésekről és statisztikai adatokról – egyelőre angol nyelven.

Végül ne felejtjük el, hogy a fordítók számára nagy segítséget nyújt az a tény is, hogy a dokumentumok egyszerre több nyelven is megjeleníthetők az EU jogi adatbázisában, az EUR-Lex-en (<http://eur-lex.europa.eu>). Az adatbázis használatával összefüggésben fontos jogi kulcsfogalmak is bevezethetők. Egyrészt fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ezen az oldalon érhető el az EU valamennyi hivatalos nyelvén megjelenő *Hivatalos Lap* (*Official Journal/Journal officiel/Amtsblatt*), amely a hazai Magyar Közlönyhöz hasonló gyűjtemény, hiszen itt jelennek meg az uniós jogszabályok és egyéb közlemények, felhívások. 2013. július 1-től e Lap elektronikus kiadása is *hiteles* (*authentic/verbindlich/faisant foi*), azaz joghatással bír. Másrészt a jogszabályok kereséséhez fontos jogi kulcsfogalom az *egységes szerkezetbe foglalt változat* (*consolidated version/ version consolidée/ konsolidierte Fassung*), amely a jogszabály korábbi módosításait is tartalmazó változat. A módosítások mindegyike ugyanis egy-egy külön jogszabályt jelent – gon-

13. táblázat

Gyakori jelölések az IATE adatbázisban – példákkal

ANGOL TERMINUS	MAGYAR TERMINUS	A IATE-BAN ALKALMAZOTT JELÖLÉS	MAGYARÁZAT
European law	európai törvény	OBSOLETE	elavult (mivel ezt a terminust az Alkotmány szerződés vezette volna be, amely végül meghiúsult)
Europe 2020 strategy	Európa 2020 stratégia	PREFERRED	ajánlott (bár az adatbázis feltünteti az <i>EU 2020 strategy / stratégia</i> terminusokat is, a <i>Europe/Európa 2020</i> megnevezés ajánlott)
comitology	komitológia	DEPRECATED	kerülendő (a <i>comitology</i> helyett a <i>committee procedure</i> , a <i>komitológia</i> helyett pedig a <i>bizottsági eljárás</i> használandó)
flexicurity	flexicurity	ADMITTED	elfogadott (a magyar terminológiában is bevett angol terminus)
OLAF	OLAF	MUL	valamennyi hivatalos nyelven ez a rövidítés a hivatalos

doljunk csak az alapszerződéseket módosító Maastrichti, Nizzai, Amszterdami, Lisszaboni Szerződésekre. Ezek azonban csak azt tartalmazzák, melyik paragrafus helyére melyik lép, mit töröltek, és mi került be újonnan a jogszabályba. Ha tehát azt halljuk, hogy Lisszaboni Szerződés, akkor csak egy *módosító szerződésről* (*amending treaty/ traité modifiant.../ Änderungsvertrag*) van szó, ebből még nem tudjuk megismerni az Európai Unió mai működését. Ehhez az egységes szerkezetbe foglalt változatot kell az adatbázisban megkeresnünk.

Összegzés

Az európai integráció egy olyan új, egyedülálló helyzetet teremt, amelyben – közös nyelv hiányában – 24 nyelvnek kell leírnia mind a tagállami fogalmi rendszereket, mind az uniós fogalmi rendszert. Ennek eredményeként a hivatalos nyelvek mindegyikében létrejön egy olyan réteg, amely az uniós fogalmakat írja le, és amelyet tag megközelítésben uniós terminológiának nevezhetünk.

A tanulmányban az uniós terminológia azon sajátosságait és fordítási buktatóit vettem számba, amelyekkel a hazai felhasználók találkozhatnak. Számukra a fogalmi szint kevésbé jelent problémát, hiszen bármely nyelvpárról is van szó, feltételeznünk kell, hogy az adott uniós terminus egy és ugyanazon uniós fogalmat írja le. A fő kihívást a felismerés, majd a helyes magyar megfelelők alkalmazása jelenti. Az uniós terminusok felismerésében segíthet, ha a fordító rendelkezik uniós háttérismerettel, azaz ismeri mindazon kulcsfogalmakat, amelyek az Európai Unió működésének, tevékenységének vázát adják. A helyes megfelelő alkalmazásához pedig egyrészt terminológiaelméleti ismeretek, másrészt a források, adatbázisok ismerete nyújthat támpontot. A tanulmányban

a jelenségek ismertetésével, a kulcsfogalmak rendszerezésével kívántam adalékot nyújtani az uniós terminológia megfelelő alkalmazásához és oktatásához.

Mindemellett nem szabad elfeledkeznünk arról a tényről, hogy az európai uniós szövegek nem kizárólag uniós terminusokat tartalmaznak. Az uniós fordítások lényege éppen az, hogy a felszínre hoznak olyan más, tagállami fogalmakat, amelyekre magyarul is meg kell alkotni/találni a megfelelőket. Ez pedig – ahogyan korábban rámutattam – a fordító számára már fogalmi szinten is kihívást jelenthet. Ekkor ugyanis már nem egy, azaz az uniós fogalmi rendszeren belüli, hanem két tagállami rendszer közötti mozgást és különböző fordítási stratégiák (honosítás vs. idegenítés) alkalmazását feltételezi. Az uniós szövegek fordításához tehát mind az uniós terminológia ismeretére, mind általában terminológiaelméleti ismeretekre (vö. Fischer 2012) szükség van.

Irodalom

- Balázs G. 2003. Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. *Magyar Orvosi Nyelv* 1. évf. 1. szám. 9–26.
- Farkas I. 2007. A fordítói szabadság korlátai az EU intézményeiben. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 98–105.
- Fischer M. 2007. Fordítás (politika) és terminológia az Európai Unióban. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi Modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. Vol. 3/1. Pécs-Gödöllő: MANYE – Szent István Egyetem. 806–811.
- Fischer M. 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 132. évf. 4. szám. 385–402.
- Fischer M. 2009. Európai uniós tartalmak közvetítése idegen nyelve(ke)n. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – 2009. Szaktudás idegen nyelven*. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum: Debrecen. 31–39.
- Fischer M. 2010a. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE
- Fischer M. 2010b. Európai uniós terminológia egy levelező fórum tükrében. In: Fóris Á., Károly K. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 87–101.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. szám. 5–30.
- Fischer M. 2015. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához II. Általános módszertani ötletek. *Fordítástudomány* 16. évf. 2. szám. 55–70.
- Fischer M. 2016. *Az Európai Unió dióhéjban – The European Union in a Nutshell. Munkafüzet*. Kaposvár: SKIK http://www.skik.hu/upload/skik/kiadvanyok/EU_Dióhéjban_Munkafüzet_teljes/index.html
- Fischer M. 2017. *Az Európai Unió dióhéjban – The European Union in a Nutshell*. Kaposvár: SKIK http://www.skik.hu/upload/skik/kiadvanyok/SKIK_EU_2017_19%20kicsi/index.html
- Fischer M. 2018. Magyar szaknyelvek – uniós terminológia – kihívások. In: Bódi Z., Hegedűs R., Szöllősy-Sebestyén A. (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 202*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 45–53.
- Fischer M., Lesznyák Á. 2013. A befogadó növekedéstől az inkluzív növekedésig. Terminusalkotás európai uniós kontextusban. In: Klaudy K. (szerk.). *Fordítás*

- és tolmácsolás a harmadik évezred elején. *Jubileumi Évkönyv 1973-2013*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 107–129.
- Jablonkai R. 2009. In the light of: A corpus-based analysis of two EU-related registers. *Working Papers in Language Pedagogy (WoPaLP)* Vol. 3. 1–27.
- Jablonkai R. 2010. *A corpus-linguistic investigation into the lexis of written English EU discourse: An ESP pedagogic perspective*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE
- Kierzkowska, D. 2000. National Language Law versus International Unification of Law. *Across Languages and Cultures* Vol 1. Nr. 1. 19–29.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Klaudy K., Gulyás R. 2015. Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban. In: Bartha-Kovács K. et al. (szerk.) *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged: JATE Press. 7–84.
- Lesznyák Á. 2007. Justitia foglyai? Fordítói munka az Európai Bizottságnál. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Vol. 3*. Pécs-Gödöllő: MANYE – Szent István Egyetem. 193–198.
- Lesznyák Á. 2010. Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia* 3. évf. 2. szám. 161–181.
- Rádai-Kovács É. 2009. *Az euroterminus, avagy az európai uniós terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest: ELTE.
- Rádai-Kovács É. 2010. Az Európai Unió szaknyelve és terminológiája. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 343–359.
- Sandrini, P. 2010. Rechtsübersetzen in der EU: Translatio Legis Pluribus. In: Zybatow, L. (Hrsg.) *Translationswissenschaft – Stand und Perspektiven*. (Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft VI.). Frankfurt a.M.: Peter Lang. 143–157.
- Somssich R. 2012. Ekvivalencia az uniós jog és a nemzeti jog fogalmainak szintjén. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: Szent István egyetem GTK. 21–31.
- Tamás D. 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* 14: évf. 1. szám. 5–20.
- Sermann E., Tamás D. 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–116.
- Trebts A. 2008. English Lexis in the Documents of the European Union – a Corpus-Based Exploratory Study. *Working Papers in Language Pedagogy (WoPaLP)* Vol. 2. 38–54.
- Trebts A., Fischer M. 2009. *EU English. Using English in EU Contexts with English-Hungarian EU Terminology*. Budapest: Klett Kiadó.
- Várnai J. Sz. 2004. A magyar eurozsargonról és euroterminológiáról. *Magyar Nyelvjárárok* 42. évf. 83–91.
- Várnai J. Sz. 2005. Európai uniós terminológia és fordítás – múlt és jelen. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 5–15.
- Villányi J. 2015. Az uniós joganyag fordítása: sajátosságok és kihívások. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2014-2015*. Gödöllő: Szent István Egyetem GTK. 34–41.